

На значення вирішення питань охорони авторських прав і інших питань охорони інтелектуальної власності була звернена увага в Статуті СНД. У цьому документі в перелік основних напрямків співробітництва ввійшла «правова охорона інтелектуальної власності». Між окремими державами СНД були укладені двосторонні угоди (наприклад, угода між Росією і Вірменією 1993 р.).

Авторські і суміжні права є однією з найважливіших складових інтелектуальної власності. І хоча належать вони, як правило, приватним особам, але в цілому складають інтелектуальний ресурс своїх держав і творчу спадщину всього людства. Саме творчість є однією з головних рушійних сил стійкого розвитку. Тому завдання всякої держави — усіляко заохочувати творчість, зокрема, за допомогою ефективної авторско-правової охорони і рівнобіжного становлення і розвитку індустрії культури, що сприяє поширенню добутків і забезпеченню авторів коштами до існування. Без цього неможливе формування інтелектуального потенціалу, а отже, стійкий розвиток державної організації соціуму.

Література

1. Лунц Л. А. Курс международного частного права. — М., 2002. — С. 666.
2. Дворцов В.А. Интеллектуальные права. — М., 2005. — С. 29.
3. Цивільний кодекс України. — К., 2004.
4. Дзера О.В., Кузнецова П.С. Цивільне право України. — К., 2004. — С. 196-212.
5. Шевченко Я.М. Цивільне право України. — К., 2003. — С. 237.
6. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів 1886 р.: ратифікована Україною 31 травня 1995 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — № 21. — Ст. 155.
7. Жопевская конвенция по охране авторского права 1952 г. // Право интеллектуальной собственности: Сборник документов. — М., 2004. — С. 526-642.
8. Всемирная конвенция по охране авторского права 1952 г. // Там же. — С. 643-682.
9. Дополнительный протокол № 1 к Всемирной конвенции по охране авторского права // Там же. — С. 684.
10. Див.: Международное частное право: Сборник документов. — М., 1995. — С. 342.
11. Богуславский М. М. Международное частное право. — М., 2004. — С. 369.

УДК 341.174.001.32(4)

М. А. Дамірлі

ДЖЕРЕЛА ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СВІТЛІ ЙОГО КОНСТИТУЦІЇ

Принципово новим і важливим етапом в історії європейської інтеграції стала поява історичного документа — Конституції Європейського Союзу. Вона покликана задати нову якість і вектор розвитку союзу європейських держав і народів, усім сферам їхньої життєдіяльності, відкривати нові можливості європейської інтеграції, використовувати весь її потенціал для будівництва майбутньої Європи.

Конституція як базисний установчий документ є правовою основою не тільки функціонування Європейського Союзу, але і перетворення і подальшого роз-

витку всієї його системи. У цій своїй якості вона вносить істотну юридичну визначеність у статус самої організації Європейський Союз, його інституційно-правову архітектуру. Скасовується структура трьох опор, Європейське співтовариство зливається з Європейським Союзом. Останній наділяється статусом юридичної особи і повноцінною міжнародною правосуб'єктністю. Проводиться більш детальна класифікація компетенції Європейського Союзу, чітке розмежування компетенцій Союзу і держав-членів. Передбачається реорганізація інститутів Союзу, внесення істотних корективів у їх структуру, уточнення їх компетенцій, реформування судової системи. Намічається розширення демократизації життя Союзу, вводяться положення з метою більшого залучення громадян у процес участі в справах Союзу і наближення європейських інститутів до населення.

У зв'язку з конституціоналізацією правових основ Європейського Союзу і ліквідацією розподілу Союзу на три опори його правова система одержує своє оформлення в якості єдиного цілісного комплексу. Ядром, правовим фундаментом цієї системи виступає Конституція, на основі й у виконання якої повинні видаватися всі інші правові акти Союзу. Номенклатура, статус і ієрархія останніх, у порівнянні з діючими установчими договорами, Конституцією встановлюється більш детально.

Це, мабуть, не повний перелік важливих змін, внесених Конституцією у правовий режим Європейського Союзу. Безсумнівно, усі вони заслуговують на увагу і підлягають докладному аналізу. Однак у даній роботі для аналізу обрали одна група цих змін, а саме — зміни в системі джерел права Європейського Союзу. Ці зміни охоплюють джерела як первинного права, так і вторинного права. З одного боку, Конституція сама як фундаментальна конститутивна база Союзу і як унікальний правовий документ, що має складну природу, має потребу в юридичній характеристиці, з іншого боку, у зв'язку з істотними змінами, внесеними Конституцією в систему правових актів — джерел вторинного права Союзу, виникає необхідність їх детального аналізу.

Розглянемо їх послідовно.

1. Конституція для Європи — ядро правової системи Європейського Союзу. Проект Конституції був підготовлений Європейським конвентом (Конвентом про майбутнє Союзу) — тимчасовим представницьким органом, створеним згідно з Лаакенською декларацією «Про майбутнє Європейського Союзу» від 15 грудня 2001 р., і що складався з представників законодавчої і виконавчої гілок влади всіх держав-членів (15 тодішніх і 10 майбутніх) і держав-кандидатів, Європейського парламенту і Європейської комісії. Поданий Конвентом проект Конституції після обговорення міжурядовою конференцією був остаточно погоджений на сесії Європейської ради 17–18 червня 2004 р. Підписання Конституції лідерами держав-членів відбувалося в Римі в урочистій обстановці 29 жовтня 2004 р. Вона набере сили тільки після ратифікації всіма державами-членами відповідно до їхніх конституційних положень у національних парламентах або шляхом проведення референдуму. Передбачувана дата введення її в дію — 1 листопада 2006 р.

Структурно Конституція для Європи — досить складний правовий документ, який включає преамбулу і 448 статей, що згруповані в чотири частини.

У першій частині (вона не має заголовка), що нараховує 60 статей, фактично закріплюються основи конституційного устрою Європейського Союзу: визначаються цінності та цілі Союзу, його правовий статус, основні права і свободи, громадянство Союзу, його компетенція і порядок здійснення повноважень, принципи побудови інституціональної системи, особливості правової системи Союзу, принципи й основні положення демократичного життя, умови і порядок фінансування, принципи взаємовідносин Союзу із сусідніми країнами й умови членства в Союзі.

Частина друга, маючи коротку преамбулу і 54 статті, відтворює з деякими змінами і доповненнями Хартію Європейського Союзу про основні права від 7 грудня 2000 р. Тим самим вирішується питання про юридичну чинність Хартії, що дотепер було невирішеним: у якості важливої складової Конституції їй надається вища юридична чинність.

Третя частина Конституції, озаглавлена «Політика і функціонування Союзу», є її найбільш об'ємною частиною, що включає 322 статті. У ній систематизовані основні положення діючих установчих актів, стосовно створення і функціонування єдиного внутрішнього ринку, економічного і валютного союзу, конкуренції, визначення порядку реалізації загальних політик (економічної, аграрної, монетарної, соціальної, трудової, культурної, екологічної, зовнішньої політики і політики безпеки та ін.), а також функціонуванню політичних, економічних, фінансових, правових і інших інститутів і органів Союзу.

Четверта частина, що складається з 12 статей, містить загальні і заключні положення — положення, що стосується подальшої долі компонентів *acquis* Співтовариства і Союзу в зв'язку з введенням у дію Конституції, особливостям дії Конституції у просторі і в часі, порядку вступу в силу і перегляду Конституції. До тексту Конституції доданий також ряд протоколів, додатків і декларацій.

Конституція для Європи як правовий документ має особливу правову природу і ряд особливих рис, обумовлених головним чином специфікою, складною природою європейського інтеграційного утворення.

Особливості Конституції виявляються в такому.

1. Насамперед, варто вказати на подвійну правову природу даного історичного документа, що знаходить своє відображення як в офіційному його найменуванні — «Договір, що встановлює Конституцію для Європи» («*Treaty establishing a Constitution for Europe*») [1], так і в його тексті. Він є одночасно і міжнародним договором і конституцією, інакше кажучи, *конституційним договором*.

По своєму цільовому призначенню — зосередження в єдиному правовому документі основних, фундаментальних положень, що визначають функціонування Європейського Союзу, посилення легітимності Союзу як на міжнародній арені, так і в очах пересічних громадян — цей документ виконує функцію конституції. Тоді як за походженням (за порядком підготовки, прийняття й

утвердження) він, безумовно, є міжнародним договором. Невипадково, що в його основному тексті (I-III частини) використовується найменування «конституція», лише в останній частині, де мова йде про порядок ратифікації, вступу в силу і перегляду Конституції, — «договір».

Відомо, що і діючі установчі договори в силу їх установчого, конституючого характеру в доктрині часто називаються «конституцією» Союзу. Однак Конституція, що заміняє ці установчі договори, на відміну від них побудована головним чином на класичних традиціях національних конституцій. Подібно національним конституціям у її текст (перша і друга частини) включені загальні принципи устрою і діяльності Союзу, основні права і свободи людини і громадянина, норми про устрій його інститутів, положення, що визначають сфери компетенції Союзу і держав-членів, а також інші правила дійсно основного, фундаментального характеру, що належать традиційно до предмета конституційного регулювання. У той же час вона містить не характерні для національних конституцій положення галузевого і спеціального характеру (це відноситься до її третьої частини), що нині утворюють предмет окремих розділів установчих договорів, хоча в попередньому проекті передбачалося винесення цих положень за рамки основного тексту — у додатки.

2. Слід особливо зазначити, з одного боку, *консолідований характер* Конституції для Європи, з іншого боку — *послідовну наступність* її у відношенні установчих договорів і інших компонентів *acquis* Співтовариства і Союзу. Вона скасовує і заміняє установчі документи (договори) і договори або акти, що їх доповнюють і змінюють (ст. IV-437). При цьому у відношенні Договору про Євратом 1957 р. зроблене виключення. Він буде діяти і після вступу в силу Конституції, але тільки в межах змін, внесених відповідним Протоколом, доданим до Конституції.

Таким чином, кодифікуючи і раціоналізуючи правові підвалини функціонування Союзу, Конституція виступає *базисним установчим документом даної організації*.

Чи охоплює Конституція всі норми первинного права Європейського Союзу, інакше кажучи, чи є вона єдиним джерелом первинного права Союзу?

Як відомо, джерела первинного права — це документи базисного характеру, що є результатом спільної нормотворчості держав-членів, вираженого в договірній формі. Нині в систему джерел первинного права входять: установчі договори і договори, що вносять зміни до установчих документів (у доктрині їх називають «ревізійні» договори), договори про приєднання нових держав-членів, протоколи до установчих документів і акти, що підлягають ратифікації в державах-членах.

Як уже відзначалося, Конституцією скасовується і заміняються установчі договори (крім Договору про Євратом 1957 р.) і договори й акти, що їх доповнюють і змінюють. У той же час варто помітити, що згідно з ст. ст. IV-443 — IV-445 Конституції передбачена можливість перегляду Конституції, що повинна оформлятися у формі «ревізійного» договору (звичайна процедура перегляду — ст. IV-443) чи акта, спрямованого на перегляд Конституції — європейсь-

кого рішення (спрощена процедура перегляду — ст. ст. IV-444, IV-445). Тим самим у майбутньому джерелами первинного права Союзу, поряд з Конституцією, можуть стати також ці «ревізійні» договори або акти, спрямовані на зміни тексту Конституції. Не виключається поява також договорів або актів про перегляд Договору про Євратом.

Конституцією анулюються не тільки установчі договори, але і договори про приєднання, що укладаються з державами — кандидатами на вступ у Союз і, як правило, що встановлюють окремі тимчасові вилучення для нових держав-членів із загальних правил, закріплених в установчих документах з метою забезпечити їхню поступову адаптацію в економічну, політичну і правову систему Європейського Союзу. Однак положення цих договорів залишаються в силі і зберігають свою дію відповідно до Протоколів, доданих до Конституції. З іншого боку, немає конкретних положень щодо таких договорів, що укладатимуться в майбутньому в зв'язку з подальшим розширенням Союзу. Можна припустити, що в майбутньому договори про приєднання нових держав-членів будуть додатковими джерелами первинного права Європейського Союзу.

Варто також врахувати, що в Конституції вперше передбачена можливість добровільного виходу зі складу Союзу держав-членів (ст. I-60). У випадку, коли держава-член приймає рішення про такий вихід, з даною державою укладається угода, що визначає порядок виходу останнього з урахуванням основ його майбутніх взаємовідносин із Союзом. На мій погляд, такі угоди також у майбутньому можуть стати джерелами первинного права.

Серед доданих до Конституції документів — протоколи, додатки і декларації — два перші з них визнані її невід'ємною частиною (ст. IV-442). Що стосується декларацій, доданих до Конституції, то у відношенні цих документів така вказівка відсутня. І в доктрині більшість учених схильна визнати їх актом, що не має нормативного характеру [2].

Що стосується актів, які підлягають ратифікації в державах-членах, то Конституція для Європи передбачає прийняття подібного акта в двох випадках: відповідно до § 2 ст. I-41 — це рішення Європейської Ради про загальну оборону; відповідно до § 1 ст. III-330 — це європейський закон або європейський рамковий закон Ради, що встановлює загальні принципи й однорідну процедуру у всіх державах-членах для обрання членів Європарламенту прямим загальним голосуванням.

Таким чином, незважаючи на те, що Конституція для Європи анулює чи заміняє всі основні документи (установчі договори і договори й акти, що їх доповнюють і змінюють, договори про приєднання), вона не охоплює усіх нині діючих норм первинного права Європейського Союзу, не є єдиним джерелом первинного права Союзу, але в той же час акумулює у себе основну масу норм первинного права і тим самим є головним джерелом первинного права Союзу. Згодом система первинного права Союзу буде ускладнюватися. Сюди, поряд з Конституцією 2004 р. і Договором про Євратом 1957 р., також будуть входити: нові «ревізійні» договори чи акти про перегляд Конституції і Договору про Євратом; договори про приєднання нових держав-членів; договори про вихід зі

складу Союзу діючих держав-членів; акти, що підлягають ратифікації в державах-членах.

3. Конституція має вищу юридичну силу і є безпосереднім джерелом права Союзу. У Конституції в безумовній формі закріплюється пріоритет права Європейського Союзу по відношенню до національного права держав-членів: «Конституція і право, створюване інститутами Союзу в ході здійснення наданої йому компетенції, перевершують по юридичній чинності право держав-членів» (ст. I-6). Усі правові акти Союзу повинні видаватися на основі й у виконання Конституції. Як правовий фундамент вона є також джерелом, базою подальшого розвитку права Європейського Союзу. Договори Союзу з міжнародними організаціями і третіми державами в ієрархії джерел права Союзу займають місце після Конституції, тобто повинні відповідати Конституції. Здійсненням функції конституційного суду, тобто повноважень по перевірці конституційності правових актів інститутів і органів Союзу (ст. I-29 і § 1 ст. III-365), а також його міжнародних договорів (§ 11 ст. III-325) наділений Суд Європейського Союзу.

4. Наднаціональний характер самої організації Європейський Союз і її правової системи накладає відбиток також на природу Конституції, тому що вона стала результатом конституціоналізації правових основ Союзу. Тим самим Конституція для Європи утворить *перший досвід і зразок наднаціональної конституції*.

У цій своїй якості вона враховує державоподібний характер устрою і діяльності Союзу, як наднаціональної організації політичної влади з елементами федералізму. Варто відзначити, що Конституцією не тільки закріплюються всі правові досягнення Європейського Союзу, але і вводяться нові елементи наднаціональності (створення посади «звільненого» Голови Європейської ради, перетворення Комісії в повноцінний уряд Союзу та ін.), більш детально визначаються сфери компетенції наднаціональної влади.

5. За зразком національних конституцій у текст Конституції для Європи включені основні права і свободи людини і громадянина. Це відбувається за допомогою, по-перше, інкорпорації в повному обсязі Хартії Європейського Союзу про основні права в другу частину Конституції (§ 1 ст. I-9) і тим самим додання каталогу передбачених у Хартії основних прав і свобод вищої юридичної чинності, по-друге, проголошення необхідності приєднання Союзу як окремої сторони до Європейської конвенції про захист прав людини й основних свобод 1950 р. (§ 2 ст. I-9), по-третє, визнання основних прав, гарантованих Європейською конвенцією про захист прав людини й основних свобод, і конституційних традицій, що впливають із загальних для держав-членів, як загальні принципи права Союзу (§ 3 ст. I-9). Таким чином, Конституція для Європи, *будучи актом гуманітарно-правового характеру, стане новим кроком у розвитку європейського гуманітарного права*.

2. **Правові акти — джерела вторинного права Європейського Союзу.** Як відомо, джерела вторинного права — це правові акти наднаціональних інститутів і деяких органів Європейського Союзу. Діюче право Союзу до числа основних видів правових актів — джерел вторинного права — відносить регла-

менти, директиви, рішення, рекомендації і висновки, встановлюючи лише їхні деякі ознаки (ст. 249 Договору про Європейське співтовариство). При цьому найменування актів не завжди адекватні їхньому змісту. Наприклад, хоча рішення є стандартною формою індивідуальних актів, на практиці за назвою «рішення» видаються і нормативні акти (акти *sui generis*). Форми і юридичні властивості правових актів, видаваних у рамках різних опор, розрізняються. Не встановлено легальну класифікацію правових актів (існує лише їхній доктринальний розподіл, наприклад, на типові і нетипові акти [3]), а також чітких критеріїв, що дозволяли б визначити місце кожного типу правових актів в ієрархії джерел права. Не уточнюється також порядок прийняття кожного з них. У зв'язку з зазначеними і рядом інших недоліків на практиці часто виникали труднощі. Відомі численні факти невідповідності форми (найменування) і змісту того чи іншого правового акта, виявлені Судом Європейських співтовариств.

Конституція для Європи якоюсь мірою заповнює зазначені прогалини і недоліки.

Положення, що визначають статус правових актів Союзу, розміщені в п'ятому розділі першої частини Конституції, названому «Здійснення повноважень Союзу». Це і не випадково, оскільки відповідно до § 1 ст. I-33 правові акти визнаються «правовими інструментами» здійснення повноважень Союзу, передбачених Конституцією. При цьому до числа різновидів правових актів, видаваних незалежно від регульованої сфери компетенції Союзу, віднесені: європейські закони, європейські рамкові закони, європейські регламенти, європейські рішення, рекомендації і висновки. Неважко помітити, що правові акти Союзу одержують більш звичні найменування.

Конституція пропонує детальну класифікацію правових актів. Так, вони підрозділяються на **законодавчі акти** (англ. *legislative acts*) і **незаконодавчі акти** (*non-legislative acts*). Перші відрізняються від других тем, що вони мають характер закону і, отже, видаються подібно законам у національних правових системах, по-перше, для регламентації найбільш істотних сторін суспільних відносин, по-друге, винятково інститутами, наділеними законодавчими функціями (Європейський парламент і Рада міністрів — по Конституції Рада Європейського Союзу одержує найменування Ради міністрів, стисло — Ради), по-третє, відповідно до законодавчої (звичайної чи спеціальної) процедури. Тоді як незаконодавчі акти не мають характеру закону, видаються на основі й у виконання законодавчих актів.

До числа **законодавчих актів** віднесені: європейський закон і європейський рамковий закон (ст. I-34).

Європейський закон (*European law*) — це законодавчий акт загального застосування, що має обов'язкову силу у всій своїй цілісності і пряму дію у всіх державах-членах.

Європейський закон аналогічний закону у федеративній державі. Він практично заміняє собою нині діючий регламент. Європейський закон, як і регламент, є актом прямої дії (тобто безпосередньо регулює суспільні відносини, наділяє фізичних і юридичних осіб суб'єктивними правами й обов'язками) і інстру-

ментом уніфікації права. Відповідно до Конституції за допомогою європейського закону, зокрема, встановлюються щорічний бюджет Союзу (ст. I-56), правила і загальні умови виконання обов'язків членів Європарламенту (параграф 2 ст. III-330), основи загальної комерційної політики (§ 2 ст. III-315), положення щодо партій на європейському рівні, особливо їхнього фінансування (ст. III-331), засновуються спеціалізовані суди і визначаються правила їхньої організації і юрисдикції (ст. III-359) і т. д.

Європейський рамковий закон (European framework law) — це законодавчий акт, спрямований на досягнення результату, що має обов'язкову силу для держави-члена, якій адресований, але залишає повну свободу у виборі форм і способів досягнення результату.

Європейський рамковий закон аналогічний «основам законодавства» у федеративній державі. У відношенні європейського рамкового закону Конституція не вказує властивості прямої дії. На відміну від європейського закону, безпосередньо регулюючого суспільні відносини на всьому просторі Європейського Союзу й що встановлює однакові (уніфіковані) правила поведінки учасників цих відносин, європейський рамковий закон вводить загальні засади (цілі, призначення і принципи) правового регулювання суспільних відносин у конкретних сферах, залишаючи визначення форм і способів досягнення результату на розсуд держав-членів. Тим самим він виступає інструментом гармонізації національного права. У цій своїй якості рамковий європейський закон аналогічний нині діючій рамковій директиві [4], що видається в рамках першої опори (Європейського співтовариства) і рамковому рішенню в рамках другої опори (СЗПВ).

За загальним правилом, прийняті європейський закон і європейський рамковий закон не вимагають для вступу в дію ніякої наступної ратифікації державами-членами. Тим часом з цього правила є виключення. Наприклад, відповідно до параграфа 1 ст. III-330 Конституції європейський закон чи європейський рамковий закон Ради, що встановлює загальні принципи й однорідну процедуру у всіх державах-членах для обрання членів Європарламенту прямим загальним голосуванням, повинен набрати сили після схвалення державами-членами відповідно до їхніх конституційних вимог. Однак ратифіковані подібним чином акти є, як уже відзначалося, джерелом не вторинного, а первинного права.

У залежності від суб'єкта прийняття законодавчих актів, точніше — від ступеня участі їх у процесі законотворчості, розрізняються: *європейський закон або європейський рамковий закон, прийняті Європейським парламентом і Радою спільно*; *європейський закон або європейський рамковий закон Європейського парламенту* (приймається Європарламентом за участю Ради); *європейський закон або європейський рамковий закон Ради* (приймається Радою за участю Європарламенту).

У деяких випадках уповноважуючі конституційні норми тип законодавчих актів, що підлягають прийняттю, визначають альтернативно, залишаючи вибір на розсуд суб'єкта правотворчості.

До номенклатури **незаконодавчих актів** віднесені: європейські регламенти, європейські рішення, рекомендації і висновки (ст. I-35). Незаконодавчі акти, у свою чергу, підрозділяються на акти, (1) що мають обов'язкову силу (європейські регламенти і європейські рішення) і (2) не мають такої (рекомендації і висновки).

Європейський регламент (European regulation) — це законодавчий акт загального застосування, спрямований на виконання законодавчих актів і окремих положень Конституції.

Європейський регламент може бути виданий у двох форматах: (1) як загальний акт прямої дії, обов'язковий в цілому і безпосередньо застосований у всіх державах-членах; (2) як акт, обов'язковий стосовно результату, що повинен бути досягнутим, і при цьому залишати національній владі абсолютну волю у виборі форм і способів досягнення такого результату.

Перший з зазначених різновидів європейського регламенту можна умовно назвати «звичайним», а другий — «рамкового» формату. Якщо за допомогою «звичайного» європейського регламенту здійснюється уніфікація права, то європейський регламент «рамкового формату» виступає інструментом гармонізації права. За цим параметром останній різновид європейського регламенту подібний нині діючій рамковій директиві і рамковому рішенню.

Конституція передбачає прийняття європейських регламентів, зокрема, що стосуються категорій державної допомоги в державах-членах (§ 4 ст. III-168), для встановлення заходу для узгодження достоїнства (найменування) і технічної специфікації монет, призначених для обертання в межах Союзу (§ 2 ст. III-186), по забезпеченню адміністративного співробітництва між відповідними органами держав-членів в галузі волі, безпеки і правосуддя (ст. III-263) і т. д.

Європейське рішення (European decision) — це законодавчий акт, що є обов'язковим для своїх адресатів у всіх своїх частинах. Європейське рішення може бути адресоване як усім державам — членам Союзу, так і окремим державам-членам. У тих випадках, коли європейське рішення визначає, кому воно адресовано, є обов'язковим тільки для них. У порівнянні з нині діючим своїм аналогом правовий статус даного правового акта залишається майже незмінним. Відповідно до Конституції європейські рішення приймаються, зокрема, при констатації серйозних і постійних порушень державою-членом цінностей, передбачених у ст. I-2, і припиненні деяких прав, що впливають із членства Союзу (ст. I-59), при санкціонуванні просунутого співробітництва (§ 2 ст. I-44), у сфері спільної зовнішньої політики і політики безпеки для визначення загальних керівних принципів і їхнього здійснення (ст. ст. I-40 і III-295) і т. д.

Як і у випадку законодавчих актів, тип обов'язкових законодавчих актів, що підлягають прийняттю, іноді Конституцією визначається альтернативно. Наприклад, актом, що встановлює загальні митні тарифи (ст. III-151), тимчасові міри у випадку раптового припливу громадян третіх країн на територію однієї чи більш держав-членів (§ 3 ст. III-266), може бути як європейський регламент, так і європейське рішення.

Конституція передбачає такий різновид правових актів, як *делеговані євро-*

пейські регламенти (delegated European regulations), що можуть лише доповнювати чи змінювати визначені несуттєві елементи в якій-небудь галузі, що регулюється європейським законом чи європейським рамковим законом. Делегування здійснюється за допомогою європейських законів чи європейських рамкових законів, у яких повинні точно визначатися цілі, зміст, обсяг і тривалість делегування Комісії повноваження видавати делеговані європейські регламенти. Однак делегування не може поширюватися на основні питання, істотні елементи у визначеній сфері, регулювання яких залишається сферою дії європейських законів чи європейських рамкових законів (§ 1 ст. I-36).

Правова природа делегованих європейських регламентів носить подвійний характер: з одного боку, вони є різновидом регламентів, значить і законодавчих актів, що впливає з указівки § 2 ст. I-35, отже, не приймаються в особливо-му законодавчому порядку (відповідно до законодавчої процедури), з іншого боку, вони фактично набувають характеру законодавчих актів, оскільки передбачається за допомогою їх внесення доповнень і змін в законодавчі акти. Однак це відбувається під контролем Європарламенту і Ради: Європейський парламент чи Рада можуть прийняти рішення про анулювання делегованих повноважень; делегований європейський регламент може набрати сили лише в тому випадку, якщо протягом терміну, встановленого європейським законом чи рамковим законом, не буде заперечень з боку Європейського парламенту чи Ради.

До реєстру законодавчих актів уводиться нове найменування — *імплементативні акти* (implementing acts). У тих випадках, коли для виконання державами-членами юридично обов'язкових актів Союзу необхідні однакові умови, ці акти можуть надати виконавчі повноваження Комісії або у випадках, належним образом обґрунтованих, і у випадках, передбачених у ст. I-40, — Раді міністрів. Акти, прийняті щодо здійснення цих виконавчих повноважень, мають форму європейських імплементативних регламентів або європейських імплементативних рішень. Загальні правила і принципи щодо механізмів здійснення державами-членами контролю за виконанням повноважень Комісією заздалегідь повинні встановлюватися європейськими законами.

Що стосується *рекомендацій* (recommendations) і *висновків* (opinions), то вони, як і колишні їх аналоги, не є обов'язковими. Що стосується змісту цих актів, то, виходячи з практики їх прийняття, можна констатувати, що рекомендація — це акт, за допомогою якого висуваються пропозиції, побажання на адресу суб'єктів права Союзу — держав-членів і їхніх компетентних органів, фізичних і юридичних осіб, структурних підрозділів Союзу, а висновок — це акт, що відбиває офіційну позицію зацікавленого інституту й органу Союзу по конкретному питанню (наприклад, по якому-небудь законопроекті).

Важливими складовими розглянутої в рамках даної роботи проблеми є питання про суб'єктів прийняття правових актів і правила про вибір правового інструментарію. Стаття 249 Договору про Європейське співтовариство не містить загального положення, що визначало би тип правового акта, що підлягає прийняттю кожним інститутом Союзу. Лише в кожній статті установчих договорів, що містять матеріальні норми, передбачений правовий акт, що може

бути прийнятий. У цьому зв'язку Конституція для Європи пропонує більш зроблені правила.

По-перше, конкретно встановлюється тип правових актів, прийнятих кожним інститутом і органом ЄС. Так, європейські закони і європейські рамкові закони приймаються (1) Європарламентом і Радою спільно відповідно зі звичайною законодавчою процедурою за пропозицією Комісії, чи (2) у визначених випадках, передбачених Конституцією, (а) Європарламентом за участю Ради, чи (б) Радою за участю Європарламенту у відповідності зі спеціальними законодавчими процедурами. У визначених випадках, передбачених Конституцією, зазначені правові акти можуть бути прийняті з ініціативи груп чи членів Європарламенту, за рекомендацією Європейського центрального банку, за запитом Суду чи Європейського інвестиційного банку (ст. I-34).

Одна з новел Конституції стосується участі громадян у законодавчому процесі. Уперше введено положення (закріплює цивільну ініціативу), відповідно до якого підготовка законодавчих актів Союзу може здійснюватися також за вимогою громадян Союзу з умовою, якщо вони зберуть у його підтримку не менш 1 млн. підписів (§ 4 ст. I-47).

Європейські регламенти і рішення приймаються Радою і Комісією, зокрема, у випадках, згаданих у ст. ст. I-36 (делеговані європейські регламенти) і I-37 (імплементаційні акти), а також Європейським центральним банком в особливих випадках, передбачених у Конституції. Європейські рішення приймаються також Європейською радою у випадках, передбачених Конституцією. Рекомендації приймаються Радою, Комісією і Європейським центральним банком (§ 3 ст. I-35).

По-друге, як правило, тип правового акта, що підлягає прийняттю в кожній конкретній сфері компетенції Союзу, визначається безпосередньо в кожній матеріальній нормі третьої частини Конституції.

По-третє, у випадку відсутності відповідного конституційного приписання (по всій очевидності, це стосується і тих випадків, коли конституційні норми альтернативно визначають тип правових актів, що підлягають прийняттю), тип акта визначається інститутами Союзу з дотриманням відповідних процедур відповідно до принципу пропорційності (§ 1 ст. I-38). На рішенні даного питання безпосередньо позначається також класифікація компетенції між Союзом і державами-членами, більш чітко оформлення якої пропонує Конституція. У сфері виняткової компетенції Союзу тільки Союз може видавати правові акти. Держави-члени в даній сфері можуть видавати правові акти лише в тому випадку, коли вони уповноважені на це чи Союзом для виконання актів Союзу (§ 1 ст. I-12). У сфері спільної компетенції правові акти можуть видаватися як інститутами Союзу, так і державами-членами. Держави-члени можуть здійснювати таке регулювання при відсутності аналогічного регулювання на рівні Союзу (§ 2 ст. I-12).

Таким чином, Конституція для Європи, упорядковуючи систему джерел права Союзу, уточнює статус, юридичну властивість кожного виду правового акта, вносить істотне коректування в їхню ієрархію, що має немаловажне значення для ефективності правотворчої та правозастосувальної практики.

Література і примітки

1. Treaty establishing a Constitution for Europe // Official Journal of the European Union. — 2004. — 16 Dec.
2. Право Європейського Союзу: Учебник / Под ред. С. Ю. Кашкіца. — М., 2004. — С. 141; Грицяк І. А. Право та інституції Європейського Союзу: Павч. посіб. — К., 2004. — С. 45.
3. Кервз В. Вступ до права Європейського Союзу: Павч. посіб.: Пер. з англ. — К., 2002. — С. 96, 99–100.
4. Розподіл директив на звичайні і рамкові вводиться відповідно до Амстердамського договору. На відміну від останніх, перші (звичайні директиви) можуть містити більш детальну регламентацію, особливо якщо вони приймаються на основі й у виконання регламенту.

УДК 340.12(53)

*Бехруз Хашматулла***ІСЛАМСЬКА ФІЛОСОФІЯ ПРАВА**

Дослідження генезису ісламського права, динаміки його розвитку і механізму дії повинно ґрунтуватися на глибокому і всебічному дослідженні ісламської філософії права, оскільки тільки так можна в найбільшій мірі перейнятися духом і специфікою міркувань і принципів ісламського права.

Основою проведення порівняльних досліджень повинно бути розуміння того, що філософське мислення властиве не тільки Заходу (західній цивілізації), але і Сходу (східній цивілізації) і його складовій — ісламській філософії. Порівняння філософських позицій уявляється корисним в інтелектуальному плані і несе в собі конструктивний початок [1].

Актуальність дослідження даної теми продиктована також складним характером міжнародних відносин і, разом з тим, необхідністю правової акультурації в контексті зближення правових систем сучасності. Дана тематика вже виступала предметом дослідження, однак вивчення ісламської філософії права кожного разу викликає багато дискусій. У даній статті здійснюється спроба викласти деякі аспекти ісламської філософії права.

Уявляється очевидним, що ісламська філософія права бере свій початок з ісламської філософії. Але, незважаючи на генетичний зв'язок цих явищ, ісламську філософію права необхідно розглядати як самостійний історико-філософський феномен, що є різновидом традиції філософської думки, яка виникла й одержала розвиток в епоху формування і панування ісламу як релігії, цивілізації і світогляду. Вона відрізняється унікальним способом завдання проблемного поля і раціональними критеріями оцінки допустимості постановки завдань у його межах і правильності їхнього вирішення.

Необхідно звернути увагу на термінологічні розбіжності в назві феномена ісламської філософії; крім терміна «ісламська філософія» існують ще такі її назви — «арабська філософія», «арабо-мусульманська філософія», «філософія Арабського Сходу» і т. п. Цікаво, що якщо для дослідників ісламських країн характерним є вживання терміна «арабська філософія», то для американської